

מעַת לַעַט סִפּוּרִים קִטְנִים מִתּוֹלְדוֹת הָעֵתוֹנוֹת הַיְהוּדִית

היה היו עתוני יידיש באמריקה

בימים אלה נערכת בפילדלפיה תערוכה, הסוקרת את תולדות העתונות היהודית בארצות הברית, מאז ראשיתה בתחילת המאה ה-19. במחצית השנייה של המאה, ובראשית המאה העשרים, בגבור גלי ההגירה היהודית ממזרח אירופה, הופיעו רוב העתונים היהודים בארצות הברית ביידיש. ביניהם לא נעדרו גם עתונים, שביטאו מגזרים מיוחדים כמו: חקלאים יהודים, שוחטים, ומגור שהיה ונשאר: אוהבי הומור יהודי. שלוש דוגמאות מתוך התערוכה האמורה מובאות כזה.

לימים יבואו ועל כרם ספרותנו עוד הפעם ילכו רק שועלים ובנינו ינטרו עוד הפעם כרמים אחרים וואתנו עם ספרותנו יעזבו לנצח...
להלן הבטיח רובשוב, כי "הירחון" יהיה מלא כרימון תורה ודעת, יעודד את שפתנו העתיקה ויספר על ההיסטוריה היהודית המפוארת, למען ידע כל אחד "כי עם הישראלי איננו רק כנופיה בלבד, כי אם גם עם אשר היו אצלו אנשים לאומיים כיהודה המכבי וכשמעון בר כוכבא ועוד כאלה". הבטחות

כמה שנים על עתון כזה. אמת, יש לנו עתון ירחון כזה, השלוח, אך הוא טוב רק לאנשים גדולים אשר קראו הרבה ויודעים הרבה, אשר מלאו כרסם בהספרות העברית, אז יוכלו להבין אותו. ואלה אשר לא קראו הרבה ועוד כשרונותיהם לא נתפתחו היטב, לא יוכלו להבין אותו. ואנחנו איננו רשאים להגיתם כי אם רק לא נתן להם מטעמים כאשר אהבו, אז יהיו נכרחים לשאוף להם מדע מן ספרות אחרת, ומזה יצא כי יתנכרו מספרותנו גם

פנייה לז'בוטינסקי —
עשה משהו למען "הארץ"!

בשנותיו הראשונות ידע עתון "הארץ" תהפוכות רבות. הוא הופיע בירושלים, נדד לתל אביב וחלו הפסקות בהופעתו. הקטע הבא לקוח ממכתב ששיגר ב-25 בספטמבר 1920 בצלאל יפה, ממייסדי העתון ואחד מראשוני תל-אביב, לזאב ז'בוטינסקי, אף הוא מעמודי התווך של העתון, ומי שהרבה לפרסם בו באותם ימים:

ולדימיר יבגניעביץ יקירי!
כתבנו לך אניוטע ואנכי ביום 17 לח' ספטמבר ושלחתי את המכתב על כתובת המשרד הציוני. הנני מקווה, כי מכתבי זה בא לידך ועשית דבר קיים בשביל "הארץ"; קיומו כפי שידוע לך בתנאים הנוכחים אי אפשר ויתמוטט ויפול. חרפה ובושה תהיה לכולנו, אם העתון הטוב וההגון היחידי יפול וישאר שולט בשוק "דאר היום" עם הדמוגוגיה שלו, עם צבעו הצהוב וכר'!

העתון הראשון של זלמן שז"ר

זלמן שז"ר (רובשוב), הנשיא השלישי של מדינת ישראל, היה גם במשך עשרות שנים עתונאי ועורך. הוא נמנה עם מערכת העתון "דבר" מאז ייסודו בשנת 1925, ואחרי פטירתו של המייסד והעורך הראשון, ברל כצנלסון, בא במקומו. ניסיונו העתונאי הראשון נותר עלום (בזכרונותיו לא הזכיר), והוא מתזירנו לתחילת המאה, לימים שזלמן רובשוב הצעיר טרם חגג את יום הולדתו ה-14.

בחורף 1903 התבשרו יהודי העיריה סטופצי (שטוביץ) בפלך מינסק, כי בראש חודש שבט יופיע עתון יהודי חדש בשם "הירחון", שהעורך והמז"ל שלו הוא ז. רובשאוו. את הסיבה להוצאת העתון הסביר העורך הצעיר ב"מניפסט" בכתב יד, שפורסם ערב הופעת הגליון הראשון (כל הזכריות לניסוח שמורות למחבר):

"עתון עברי ירחון חסרון נכר ומרגש בספרותנו העברית. עם הישראלי מחכה זה

קופיקות הגליון). הוא הכריז על מפעל החתמה לירחוננו בעיירה ומחוצה לה, ואף בחוץ לארץ. בגליונות "הירחון" הופיעו הודעות זירוה לחותמים ולסוכנים "שיזדרו לשלוח את הכסף מראש, כדי שיוכלו לקבל את העתון במועדון בלי כל שום אחור כלל." מי שאיתרע מזלו ולא קיבל את הגליון, התבקש על ידי העורך-המו"ל "לכתוב אלי מכתב בשפת המדינה, כדי שאוכל להראוהו לפקיד ביי-הדאר, שלא יקרה עוד כזאת." אגב, את העתון כולו כתב רובשוב בכתב יד מסולסל, וכנראה שהיתה לו דרך לשכפלו. אולי העתיקו בכמה עותקים, שהרי לא ידוע כמה מנויים היו לו. כן לא ידוע בדיוק כמה גליונות של "הירחון" הופיעו.

סיפור לפסח (העורך) וכן כרוניקה על הנעשה בעיירה.
בראש העתון הופיעה כותרת משנה בזו הלשון: "עתון עברי, אורגן ציוני, יוצא מדי חדש בחדשו." רובשוב, הציוני הצעיר והתוסס — יש לזכור כי הדבר, היה עוד בימי חייו של הרצל — דיווח על אירועים והתכנסויות בעיירה, וכל פעם שהותקפה בהם הציונות, בערה בו חמתו. כיצד טיפל בהם מבחינה עזונאית? — הגה כך: בכואו לספר על רב העיירה שתקף בדרשתו בחג הפסח את הציונות, הסתפק רובשוב במשפט הבא: "[הרב] דבר עליה דברי פלסתר אשר טעמם נפג או לא היה מעולם. ועל כן לא אחפץ גם לדבר אודותם. כי לא ראויים הם." רובשוב לא הסתפק במכירה בודדת (7

נוספות: בעתון יובאו חודשות מהעיירה וסביבותיה, שירים, סיפורים, פליטונים, הודעות ומודעות, ובקיצור — "כל אשר יש לו דבר להודיע לכל מכל לשלוח להרדקציה [מערכת]."
נראה שדרכו העתונאית של זלמן הצעיר צלחה. על אף שמילא את כל התפקידים — עורך, מו"ל, כותב המאמרים, הסיפורים והשירים והאחראי לתפוצה — יצא העתון בתדירות גבוהה יותר מהמובטח. בידנו מצוי גליון מס' 5, שהופיע בראש חודש אייר תרס"ג. כלומר, רק שלושה חודשים אחרי ההודעה על הופעת "הירחון". גליון זה כלל תוספת גדולה בת 16 עמוד — "הוספה לחג הפסח". החומר כלל שיר על משה רבנו שכתב המו"ל, מאמר על חג הפסח (ז. רובשוב),

"הירחון" — בכתב ידו של זלמן רובשוב (שז"ר) הצעיר

וזר (למגויים בחוץ לארץ — בלירות שטרלינג), בעוד שהמודעה של "דבר" נקבה את דמי החתימה בדולרים בלבד.

"דבר", המדגישה כי עתון הפועלים "נפרץ בכל חלקי התבל!". שימו לב, שעתון "הארץ" הציע במודעתו חתימה במטבע ארץ-ישראלי

דולריזציה ב-1929

בסוף שנות העשרים הופיעו בארץ ישראל, שלושה עתונים יומיים עבריים: "הארץ", "דואר היום" ו"דבר". העתונים נהגו לפרסם עצמם הן בגליונותיהם והן בכתבי עת בארץ ובחוץ לארץ. השוק היהודי בעולם היווה מרכיב לא מבוטל בתפוצתם של עתונים אלה, כפי שיכולות להעיד המודעות, בעיקר זאת של

המודעות של "הארץ" ו"דבר" משנת 1929

"הארץ"

(שנה עשירית לקיומו)

עתון יומי יוצא לאור בתל-אביב
בעריכתו של
הד"ר מ. גליקסון

מחיר המודעות:

בעמודים א' וב' מא"י האינטש
בעמודים ג' וד' 150 -

לבעלי מודעות שנתיות הנחה
על פי הסכם מיוחד.

הכתובת למכתבים: ת.ד. 233. תל-אביב, לתלגרות: "הארץ" - ת"א
Adr.: Red. "Haaretz", P.O.B.233. Tel-Aviv Telegrams: "Haaretz" Tel-Aviv

מחיר החתימה:

ב א ר צ :
לשננו—2500 מא"י; לששה חודשים—
1250 מא"י—3 ל 3 חודשים—750 מא"י

בחוף-לארץ:

לשנה 3 ל"ש; ל-6 חודשים 2 ל"ש

מתקבלת החתימה על

תנאי החתימה:
לשנה 2500 דולרים
לששה חודשים 1250 דולרים
ל-3 חודשים 750 דולרים
הסיווג:
הכתובת העובדים בא"י:
העיר: תל אביב

עתון פועלי ארץ ישראל

„DAVAH“ Palestine Labour Union
הפקן תל-אביב, ת.ד. 199. P. O. B. 199. Tel-Aviv, Palestine.

קדברך הוא עתון מרכזי וספרותי אינפורמטיבי והנטיב בלתי תלוי בשום מספר ומפלגה, ושוקף על מפעלו של צבור הפועלים בארץ-ישראל. בכל יום ששי מצורף לעתון מוסף ספרותי.

גילון להנמא נשחת הנם לכל הורש.

הזדמנות יוצאת מן הכלל למודעות!
הכריז: תראה בכל נקודות הארץ ונמוך בכל חלקי התבל!

התיוונות מודרנית

בעיית הלעז בעתונות בארץ אינה חדשה, והרבה צבע דפוס כבר נשפך בעניין זה. מתברר, שבשנות השלושים היא היתה חמורה עוד יותר, כפי שיכול להעיד הקטע הבא, "התיוונות מודרנית", שהופיע בשנת 1934 בירחון "בית-ר", אותו ערכו יוסף קלוזנר ובן-ציון נתניהו.

— בירושלים התחיל מופיע שבועון מצויר באנגלית (לפי שעה, אמנם, בצורה עלובה). העתון היומי העברי "דאר היום" קידם את הופעתו של שבועון זה בכרכה של אריכות ימים...

והתחיל מופיע יום יום בתבנית מוגדלת, בשמונה עמודים ובשורות צפופות. ה"פאלסטיין ביולטין" הפך ל"פאלסטיין פוסט" — ה"עתון האנגלי היומי היחיד לארץ ישראל, עבר היינו (!) וטוריה (!)..."

מן המאורעות בעולם העתונות הקטן שלנו בארץ-ישראל בחדשים האחרונים: הביולטין הירושלמי האנגלי של יט"א, שהיה בן ארבעה עמודים בתבנית קטנה, עבר לידים אחרות, לחברת מניוז מורחבת,

בעברית (מעין ה"כלנוע" היוצא עכשיו),
— והנה גם בשביל אלה כבר דאגו סוחר
האנגלית...

— ויש הרושם, שהסכנה גדולה יותר
מכפי שחושבים. כדקו ותמצאו, שבעתונים
האנגליים המנויים למעלה יש מודעות של
פירמות יהודיות, שהן ממעטות או מסרבות
לגמרי לפרסם את מודעותיהן בעתונים
העבריים. בעתון אנגלי — שאני, שהרי עתון
זה קוראים, ודאי, גויים, ושקול גוי אחד כנגד
ששים רבוא מישראל. אבל, לאמתו של דבר,
גם את העתונים האנגליים קוראים בעיקר
יהודים. כי ב"עבר הירדן" ואפילו ב"סוריה"
מועטים מאד הנוקקים לעתון אנגלי, אבל
בירושלים (ודוקה בירושלים היהודית-
הפקידותית-הסנוכית!) ובתל אביב — יש
ויש!

וחוששני מאד, שעל חשבונה של העליה
החדשה, על חשבונן של כמה רכבות חדשות
מישראל, שתעלינה בתקופת עליה זו לארץ,
תפרח ותשגשג לא העתונות העברית, אלא
העתונות כלשון זרה...

וברכה אחת לי לכל העתונים היהודיים
כלשון זרה בארץ זו, ההפך מן הברכה, שברך
העתון העברי הירושלמי את השבועון
המצויר האנגלי:
— הלואי ולא יאריכו ימים!

נ. אב.

שילמדו עברית דוקה כדי לדעת מה שנעשה
בתוכנו. וכך התחיל הביולטיץ האנגלי לצאת
מתחילה אפילו בתמיכתה של ההנהלה
הציונית, וסופו: עתון אנגלי עומד ברשות
עצמו, על יסודות מסחריים, עם כל אותם
הסממנים העתונאיים, והוא נעשה סכנה
רצינית לעתונים העבריים. לשעבר היה עולה
חדש, אם בן תרבות הוא במקצת, מוכרח
להקנות לעצמו מעט עברית, לפחות, כדי
קריאת החדשות בעתון יום: עכשיו הוא
פטור גם מזה: מיום שדרך על סף הארץ
עומד לרשותו העתון היומי האנגלי ועולי
הארצות הדוברות אנגלית (וכאלה רבים
בשנים האחרונות) כבר הם פטורים לגמרי
אפילו מידיעה מועטת בלשון העברית, כיון
שיש להם עתון ב"לשון-המדינה".

והוא הדבר בשאר העתונים: גם ביסודו
של העתון המסחרי "פאלטיץ אנד ניר
איסט", שבא בשעתו כעין לזואי לעתון
העברי "מסחר ותעשייה", הונחה, ודאי,
מגמה ציונית-תעמולתית, למען יראו הגויים.
והנה אנו ערים, שבן הלואי מסיג מעט מעט
את גבולו של העיקר העברי ונעשה אב לו גם
בכמות וגם בתאריכי ההופעה.

ושמא חשבנו, שהאשה, הנער, אהבי
השעשועים והקריאה הקלה, הם יהיו זקוקים
לעברית אם ניצור למענם עתונים מצויים

— דר-השבועון האנגלי לעניי כלכלה
ומסחר "ארץ ישראל והמזרח הקרוב" הרחיב
את יריעותיו ושינה את שמו ל"ארץ ישראל
והמזרח התיכון"...

והנה תוספת לרשימה: הדין והחשבון
השנתי הגדול של לשכת-המסחר תל אביב
ויפו (לשכה, שחבריה הם כולם יהודים "מכל
ימות השנה" ותשעים אחוזים מהם, לפחות,
אינם שומעים, ודאי, אנגלית כלל), הופיע גם
הפעם אחד מקרא ואחד תרגום אנגלי.

הירחון "הדר" בתל אביב, שופרם של
הפרדסנים (אף הם רובם יהודים מפתח תקוה
ורחובות וראשון לציון ופולניה), שצורתו
מהודרת מאד, יוצא אף הוא מחציתו אנגלית.
ובדרך כלל התחילה בתוכנו שיטה של
דו-לשונות, במקום שאין די אומץ-רוח
להשתמש בלשון אחת ויחידה, כלומר:
בלשון זורה...

העניינים מתחילים, כמוכן, בתכלית
הכשרות, עד שהם מסתיימים במה שהם
מסתיימים. ביולטיץ יומי אנגלי? ודאי, "דבר
בעתו". הרי יש לנו כאן ממשלה זרה ונציביה
ופקידיה, יש קונסולים של ארצות נכריות,
יש, בכלל, קצת גויים בארץ ישראל
— והמפעל היהודי טעון פריסום, פלוני
ופלוני חייבים לדעת מה אנו עושים כאן.
והרי לא יתכן להכריח ח"ו את הגויים,

ברכת מנדלי מוכר ספרים ליובל ה"טאגעבלאט"

משה שטארקמן

בגליון היובל של "יידישעס טאגעבלאט"
האמריקאי, שהופיע ב-20 במרס 1910,
הופיעה ברכה מאת מנדלי מוכר ספרים:

מזל טוב לך, אדוני העורך!

בעל שמחה אתה — כך שומעים את
אנשי-שלומנו משוחחים בכל מקום — עתון
יידיש שלך "טאגעבלאט" שיחיה, מלאו לו
עתה עשרים וחמש שנים מאז היוולדו, ואכן
שמחה אמיתית היא! וכי מי אינו יודע,
שאצלנו, בני ישראל, בעונותינו הרבים, אין

מקבלים אותו ב"ברוך הבא", ומה גם איזה
מחותן מצד זה או מן הצד האחר. ואכן, אדוני
העורך החביב, אני מנדלי מוכר ספרים, כפי
שמכנים אותי, יש לי שייכות, אני קצת מחותן
מצד הקהילה היהודית הנוכחית אצלכם
באמריקה. יש בה הרבה מאוד מאנשי שלומנו
— אחיות, אחים בני ארצי, בני מוצאי,
שביניהם ביליתי את ימי, את שנותי, נטלתי
חלק בסבלותיהם, בשמחותיהם, לפעמים
הייתי נושא דברים למענם, הגנתי עליהם
כאשר נעשה להם עוול, לפנייהם הייתי שופך
את מרי לבי ולא אחת השמעתני באוזניהם
אנחה, הזלתי דמעה בעת צרה. לפיכך, עם
שאני שולח לך ברכת מזל טוב מבקש אני
לפנות גם אליהם, כאחד מהם, במלים מספר,
מלים חמות, הפורצות מעמקי לבי.

העתונים בני קיימא, הם הולכים לעולמם,
המסכנים, בדמי ימיהם — חלקם מיד, אפילו
אינם מוציאים את שנתם, וחלקם נלקים
כמחלות, קמלים ומצטמקים, גוססים איזה זמן
עד שיוצאת נשמתם, המסכנים. עתון בן
עשרים וחמש, אם זוכים לראות כזה, הרי הוא
עניין נדיר שיש לברך עליו בשם ובמלכות. זה
עניין ראשון, ומלבד זה הרי זו שמחה, ודווקא
שמחה גדולה, כי הוא הוותיק ביותר,
האמריקאי היהודי הראשון, שבד בבד עמו,
אפשר לומר, נולדה אצלכם באמריקה קהילה
יהודית חדשה. שניהם גדלו ביחד, למדו ביחד,
האחד נהנה מרעהו, זה קיבל טובת הנאה מזה.
שמחתו של האחד, של עתונך, הוא שמחת
זולתו, כלומר של הקהילה.
גם סתם יהודי הבא להשתתף בשמחה

העולם כולו — תהיה גדולתה גם בערכה הפנימי, במעלותיה הטובות, שתהיה מאוחדת בסדר חייה הטוב. שבאחדותכם תוכיחו לעולם, כי אנו היהודים הגנו גוי אחד, אומה אחת, אף על פי שהיא פזורה ומפורדת בארצות שונות. אלה שבאמריקה, למשל, אינם פוגעים חלילה לרעה באלה היושבים במדינה אחרת. שבהתנהגותכם ובמידותיכם הטובות תנחילו כבוד הן לעצמכם והן לכלל ישראל כולו. שילהט בכם הניצוץ של הרוח היהודית של אהבה לעמנו ולספרותו!

ש"הטאגעבלאט" — אשר מלכתחילה נולד הודות לכם וגדל בד בבד עםכם — מי יתן שיגדל וימשך שנים ארוכות ארוכות, שיביא תועלת וישמיע מכם בשורות טובות. שחרף צערו יזכה לשמוח ידיכם הוותיק.

"מנדלי מוכר ספרים"

להישארות כזאת. הצרות שפקדונו לא נתנו לי מנוח. לבי נשבר בקרבי, התגעעתי, הרהרתי, הייתי מלא דאגה, חשבתי על אחייתי ואחי האומללים שנפלו חלל, שנרדפו על צוואר. אני נשארתי יושב כאן ונפש, מתפרצת היתה שמה, אליכם. היא ליוותה אתכם בדרככם ויחד עםכם נשאה ככל הסבל והעיניים המרים, ככל הצרות, הפורענויות, החרפות, הבזיונות מידי אנשים משלנו ומידי זרים, שעברו עליכם ליד הגבול, ביבשה ובים, באוניה, עד שהגעתם למקומכם.

ועתה, לעת שמחות, כאשר האלוהים הושיע אתכם, נהפכתם לקהילה גדולה, הבה נזכור נא בצרור הצרות הקודם שלנו, ביסורי השאול שלנו ונספר זאת מתוך חדווה.

ואולם הייתי חפץ, שכגודל קהילתכם במיספר — היא עתה הגדולה ביותר ככל

מה שלומכן, אחייתי, מה שלומכם, אחי, בארץ החדשה אשר אליה נקלעתם בדרך נדודים? כעלה נידף, בימי סתיו, הנישא בסערה, בקור, כך טולטלתם אתם הרחק מביתכם הישן, בהשאירכם מאחורייכם לתמיד כל מה שכה יקר לכם. בהשאירכם מאחורייכם את קברות אבותיכם, את עצמות הילדים, עצמות כל יקיריכם, שהם כה קרובים ללבכם. רע ומר הוא גורלו של העלה הנידף, הנרדף ונידח על ידי הרוח, אך אוי ואבוי לעלה הנשאר תולה על זולל מדולדל, שיניקתו ממנו כלה והולכת. צהוב וחלוש הוא המסכן. כל משב קל מטלטלו ומרעידו. הוא רוטט ונטרף, משל כאילו לבו יוצא אל העלים שנשרו ורחקו ממנו.

אכן, יקירי, אתם גלייתם למרחקים ואילו אני, נשארתי יושב במקומי. אך אוי ואבוי

(מיידיש: מרדכי חלמיש)

הבטחון היישוביים על ידי התעשייה העברית. (הכוונה, כפי שמסביר המסמך: "למנוע תכניות-חיכול של ערבים במפעלי תעשייה יהודיים שמייצרים חומרי-מלחמה").

(7) רכישות ציוד למען כוחות הבטחון היישוביים בחו"ל.

(לראשונה גם התייחסה הוועדה לבעיה שהטרידה את העתונים ואת הצנזורה בימים ההם ובשנים הבאות, היינו העובדה, שידיעות מסוימות הקשורות בעניני בטחון או ידיעות אחרות שפרסומן עלול לגרום נזק לישראל, מתפרסמות לעתים בעתונות הזרה. הוועדה נדרשה לעובדה זו וציינה: "אי פרסום ידיעה בעתונות העברית בשעה שהיא מתפרסמת בעתונות הזרה היא רק בבחינת 'דקירה' בעיניים המעוררת חשד")

(8) גיוס מתנדבים לכוחות הבטחון היישוביים מחוץ לגבולות הארץ.

(9) מספרים מדוייקים על כמות ומהירות התנועה בדרכים, זמנים ושעות.

(10) מספרים מדוייקים על אגירת מזון, חומרי דלק וצרכים אחרים.

ואמנם, בינואר 1948 חובר אותו מסמך של "16 לאוים", שאפשר לראות בו את ראשיתה של הצנזורה הבטחונית העברית.

ואלה האיטורים שעורכי העתונים הטילו על עצמם מרצונם —

העתונים לא יפרסמו:

(1) הרכב כוחות הבטחון היישוביים, מספר אנשיהם, ציודם וכד'.

(2) מקום הימצאן של חטיבות שונות של כוחות הבטחון היישוביים.

(3) תנועת כוחות הבטחון, תגבורות, גיוסים אזוריים ומקומיים ("אבל מותר לכתוב באופן סתמי למשל: ממגדיאל נשלחה תגבורה לכפר יעבץ" — מוסיפה ועדת הניסוח).

(4) קשר כלשהו בין אישים במוסדות הלאומיים הרשמיים וכוחות הבטחון היישוביים. (אסור לפרסם: בן גוריון פיטר את אחד ממפקדי הפלמ"ח. אבל מותר לפרסם שהוועד הלאומי דן על הסכם עם האצ"ל).

(5) פרטים על תנועת אישים מרכזיים בארץ ובחו"ל.

(6) תוצרת וייצור חומרים למען כוחות

כיצד נולדה הצנזורה הישראלית?

אפילו בין העתונאים עצמם, יש כיום מעטים הזוכרים, כי את היסודות ל"צנזורה העברית הראשונה מאז אלפיים שנה" הניחו למעשה העתונאים, ליתר דיוק עורכי העתונים.

הדבר אירע עוד לפני קום המדינה, בחודשים הקשים של המאבק בכנופיות הערביות, שהתפתח בעקבות החלטת החלוקה של האו"ם מה-29 בנובמבר 1947.

"ועדת התגובה" קיימה יחסים הדוקים עם מוסדות היישוב (שאתד מהם, בשם "לשכת המודיעין הישובית", תפקידו היה לתאם בתחומי הפרסום) וכמוכן גם עם ה"הגנה" ודוכרה המיוחד לעתונות העברית.

כיוון שבאותם חודשים גורליים של המלחמה היהודית-ערבית "הזעירה" — להבדיל מהמלחמה "הסדירה", שהתחילה למחרת הכרזת המדינה — אירעו מקרים, שבהם נתפרסמו בעתונים ידיעות שהאויב עלול היה להספיק מהן תועלת — הוחלט שוועדה מטעם עורכי העתונים, יחד עם נציגי המוסדות וה"הגנה" יעבדו שורה של "לאוים", שיחייבו את כל העתונים.

מארץ שכנה"; או: "בעוד יומיים תאול האספקה במקום מסויים".

עד כאן המסמך, שכאמור ניתן לראות בו את "מגילת-היסוד" של הצנזורה הממלכתית העתידה לקום.

לפני שהיתה על כך הודעה רשמית. (15) פרטים על תוצאות פעולות האויב (הכוונה: לא למסור פרטים שבעזרתם יוכל האויב לכוון את פעולותיו להבא). (16) ידיעות העלויות ליצולור בהלה, כולל בהלה מסחרית. (בהסבר נאמר: "אין לפרסם שאלפי מתנדבים ערביים זורמים

(11) פרטים על סמלים ומנוחים, בהם משתמשים כוחות הבטחון. (12) השערות על פעולות צבאיות מסוימות בעתיד. (13) פרטים על סידורי קשר, איתות ואמצעי תחבורה מיוחדים. (14) מספר האבדות ושמות ההרוגים והפצועים,

"חברת חמשה סנטימטר"

הפריחה העכשווית של עתוני הנשים ושל מדורי האופנה, הממלאים את מרבית העיתונים לא היו תופעה שגורה בצעדיה הראשונים של העתונות העברית. ראשון לעתוני הנשים כארץ היה ככל הנראה "בית יעקב", שהופיע בירושלים בשנים 1892-1893 בעריכתם של חיים הירשנזון, אשתו חיה ואחיו יצחק. העתון נדפס ביידיש והיווה תוספת ל"הצבי" של אליעזר בן יהודה. עורכתו, חיה הירשנזון, ראויה אפוא לתואר העורכת הראשונה בעתונות הארץ ישראלית. מדורי אופנה הופיעו בתקופה מאוחרת יותר ונמצאו בעיקר בעתוניו של אליעזר בן-יהודה, בעריכת רעייתו, חמדה. אחד המוקדמים, ואולי הראשון שבהם, היה מדור האופנה שהופיע בעתון "הצבי". בגיליון י"ד מיום כ' בחשוון תרס"ט ("אתת"מ לחורבן" לפי מניינו של בן יהודה בעתוניו), מצוי מדור שכתרתו: "השמלה הקצרה והכבד הנחול" (הגדול). מסופר בו על השמלות החדשות המרוחקות כ"חמשה סנטימטר" מן הקרקע — "למען לא תעלנה אבק וחידיקים" ועל ייסוד חברה, שחברותיה מתחייבות להרחיק בין שמלתן ובין הקרקע חמישה סנטימטרים. כן מסופר במדור על אופנת כובעי הנשים הגדולים, שהיתה נהוגה אז. מדור האופנה לא הופיע בקביעות, אולם מפעם לפעם צץ מחדש בעתוניו של בן יהודה, אם בכותרת מיוחדת ואם כרשימות וידיעות בענייני נשים ואופנה, שהיו מובלעות בין שאר חלקי העתון.

דוד מלמד

הצני שנה ל"ה גליון י"ד

האפנה.

השמלה הקצרה והכבד הנחול.

בלונדון נוסדה חברה לשמלות קצרות, הרוכשת לה הרבה חביות. הן מבלות עליון לכבש רק שמלות כאלו, אשר לא תענה בקרקע, למען לא תהעלנה אבק וחידיקים. גם באמריקה נוסדה חברה כזאת בשם, החברת חמשה סנטימטר, אשר חבורתיה מתחייבות להרחיק בין שמלתם והקרקע חמשה סנטימטר.

אחד העוררים של העתון, סתיון הפרויו היה עסוק הרבה כשאלת כובעי הנשים ויהל לחקר ולדרש אורות הנושא הזה אצל עושות הכובעים. כראשונה ראה מרוחק באחד סכתי הספחר איוה דבר שנדמה לו למעלה מגדר הטבע ונורא מאד. הדבר האו ידוע הות היה גדול מאד ולו קרנים רבות ומקופות רכוס בו מוהבים, ולוה נוסף עוד איוה דבר שיכול להדמות גם לצפור מסתורי או לסל פרחים גדול ואחיו אשר התבונן כאותו דבר במסקף, נוכח מלא פחד, כי הדבר הששונה והמסחורי הות, הוא כובע של אשה! וינס אל החנות, וואו החלה טנו ובין המוכרת הזיתה הות: "מה הוא מחירו של הכבד הוה"? מאמים פרנקים! הוא גדול", גדולף אבל אדוני, הכבד הות הוא בעל גדל מסוע ובכלל בחרף הות פעלים את גדל והיקף הכובעים עוד יותר. יחקר נא אדות הוה! ומסופר הלך הלאה וחקר ויבא לחנות אחרת. ויש חו אלה הדברים בינו ובין המוכרת: הנה אדוני, כובד נפלא מכבד ענבה, היקפו עולה למטר וחצי, מקושט הוא יפה ולו כנף ארוך המניע כעשעש עד לכמה. מה הוא מחירו של הכובע הוה? ארבע מאות פרנקים. והנה כבד יפה מאד עזוי מלבר אפור! כהה כקשוח-יצוצות יקרות ומרתו עולה למטר וששים וחמש סנטימטר. האם זה הוא הכבד היותר גדולף? אוה לא, הנה זה היקפו עולה למטר וששים סנטימטר ונבהו—שלישים ושנים סנטימטר. מה מחירו? שפנה מאות פרנקים! הויו ורעם! אנה מחירו אינו כה יקר, הויו לנו כובעים קטנים שששים עלה אלף וגם אלף וחמש מאות פרנקים. אולם אוכל להבטיחו, כי עוד בחרף הות אנו שבים לכבדים הקטנים. בחיות שהמפור לא היה עוד מרוצה כויעות האלה בקר שתי משחקות לשמע את דעתן אורות הכבדים הגדולים. רינה אמרה כוה אני חושבת את הכבדים הגדולים לנחמרים ובחמיסים, אולם לבלתי לעורר צחוק בענק הות צריך לגנות לשפנה היותר טובה ולא לטיל רגלי בעת שנושאים אותה. העלמה לשליר ענתה; אני חושבת את הכבדים הגדולים למענייני. אולם אני בעצמי. נושאת כבד קטן, כי אשה הלכוש בשמלות צרות ובכבד ענקי כוה נראית כמו קנה האפנה כרבה אותנו. לבר בהרבה רברים מצויקים, אדוני אוהר, כי כבד כוה עולה לאלף פרנקים! וכי אין אשה בעולם שראשת יהיה שוה אלף פרנקים! ...!

קשה להיות (סופר) יהודי

חייו של שלום עליכם, הסופר היהודי הנודע (1859-1916) היו קשים. הוא היה רב, מורה, סוחר, מו"ל, סוכן ביטוח ואף "שיחק בכורסה", כשלעתים הרוויח אך בעיקר הפסיד, וכמוכן כתב סיפורים, מחזות והרבה כתבות ורשימות לעתונים יהודיים (ביידיש). גם בעתונים לא רווה נחת, כפי שמספר חתנו י.ד. ברקוביץ' בספרו "ראשונים כבני אדם", בפרק "עתונים ומוציאייהם", ממנו לקוח הקטע הבא:

עד כמה הקלו מו"לים ידועים בכבודו של שלום עליכם בתקופה ההיא, תקופת הזוהר של יצירתו, תוכיח עובדה אשר לא תאמן כמעט, כי ב"פאלקסצייטונג" של בן-אביגדור ביקשו לעשותו סוכן נוסע בפלכי הדרום, שיסע מעיר לעיר לאסוף חותמים בשביל העתון. לא די היה לו להמו"ל, שלום עליכם הביא אל עתונו את הקורא היהודי על ידי מרגליות יצירתו, כמו "מעבר בוג", "ירק לשכועות", "חמשה ושבעים אלף", "במעניי הישועה", "האשכנזי", "גימנסיה", "מפוזר ומפורד", וכיוצא באלו, אלא שהטיל עליו לצאת לדרך ולמשוך את הקורא אל העתון בעצם ידיו. העתון הרשה לעצמו את העונג היקר למנות סוכן נוסע מפורסם כשלום עליכם, שבפרסומו הרב בערי ישראל ועיריותיו יזעיק אליו את המוני הקוראים לאליפים ולרבבות!... שלום עליכם מתוך מצוקתו החמרית, נתפתה גם להתמנות זו: אך בשבוע השני, בהיותו בדרך, מאס בה ומיהר לשוב לביתו... (תוצאותיה של אותה נסיעה היו "מכתבים מן הדרך", שהתחילו להתפרסם ב"פאלקסצייטונג" ונפסקו כראשיתם. ונשתייר מהם המונולוג "מחלקה שלישיית").

יחס קלוקל כזה מצד בעלי האכסניות הספרותיות הביא את שלום עליכם לירי כך, שהיה עובר על נקלה מעתון אחד אל השני. נדמה לו תמיד, כי שם, בעתון השני, תנעם לו עבודתו יותר. מלבד זה, טבעו היה בכך: כיון שהעלה טינה בלבו על מישוהו, היה בורח מפניו בעינים עצומות. לעבוד במחיצתם של אלה, שאין לבבו ישר עמהם, לא היה יכול. בפחינפש.

מחברי המאמרים

שמואל שניצר: עורך ופובליציסט. עורך ראשי של "מעריב" בשנים 1980-1985.

אורי פז: מוסמך האוניברסיטה העברית במכון לקומניקציה; עורך חדשות בכיר בגלי צה"ל.

ד"ר גדעון קרץ: מרצה על תולדות העתונות העברית באוניברסיטאות בצרפת. כתב "דברי" ו"קול ישראל" בפאריז.

ד"ר מרדכי גאור: מרצה לעתונות באוניברסיטת תל אביב. כתב וערך ספרים בנושא תולדות ארץ ישראל. עורך "קשר".

מוסיסה ליפמן: עובדת מכון לבון לחקר תנועת העבודה.

דוד גלעדי: עתונאי ופובליציסט. ציר ישראל בהונגריה לשעבר.

פרופ' נסים מבורך: פרופ' בחוג להיסטוריה של עם ישראל, האוניברסיטה העברית.

אהרון אבן-חן: עתונאי, חבר מערכת "דואר היום" ולאחר מכן חבר מערכת "מעריב" וכתב "הארץ" בשרון.

גבריאל צפרוני: כתב ב"דואר היום", כתב חוץ במשך עשרות שנים ("דיילי טלגרף", "ניוירוק הרלד טריביון"), עורך "הבוקר".

ד"ר יהודה להב: עתונאי ב"ידעיות אחרונות". עבר ב"קול העם" במשך שנים רבות.

יחנן ארנון: מנהל ספריית אחד העם בספריית "שער ציון" (בית אריאלה) בתל אביב. מומחה לשירת א.צ. גרינברג.

עדית ויטמן: עתונאית.

הוצאת גליון זה של "קשר" ועריכת חלק מהמחקרים המשמשים יסוד לעבודות המתפרסמות בו, נתאפשרו בעזרת: קרן איירין הלמוס לקידום מחקר העתונות היהודית בעולם; הקרן על שם ישראל ואדית פולאק לחקר חלקם של סופרים ומשוררים יהודים בעתונות יידיש בעולם; הקתדרה לעתונאות על שם עזריאל קרליבך; וקרן איציק מאנגר.

This issue of Qesher and part of the research forming the basis of the papers presented in it, were made possible by grants from the Irene Halmos Fund for the promotion of research of the Jewish press worldwide; the Israel and Edith Pollak Fund for research of the part played by Jewish authors and poets in the world Jewish press; the Azriel Carlebach Chair for Journalism; and the Yitzhak Manger Fund.

תיקוני טעויות

בגליון מס' 1 של "קשר" נפלה טעות במאמרה של ד"ר מנוחה גלבוץ, "העתונות העברית — כל ההתחלות". בעמ' 8 נאמר שרכבים חרדים כינו עצמם "הלשכה השחורה", וצ"ל: שכוננו על ידי המשכילים "הלשכה השחורה".

בעמ' 104 נאמר, כי המאמרים על "קיר הברזל" ו"המוסר של קיר הברזל" התפרסמו לראשונה ב"ראזסווייט" הגרמני. הנכון הוא, שהם התפרסמו תהילה ב"ראזסווייט" הרוסי, והועתקו ממנו למהדורה הגרמנית.

במאמר של י. ת. בילצקי על ה"צוקונפט" נפלו שגיאות בתעתיקי מלים בידיש והמערכת מתנצלת על כך.